

Ratiš kao značajno islamsko- bogumilsko dovište-molitvište Sjeverne i Sjeveroistočne Bosne

RUSMIR DJEDOVIĆ
.....

RATIŠ JE manja i niža planina koja se nalazi u području gdje se dodiruju sjeverna i sjeveroistočna Bosna. U geografskom pogledu Ratiš je jedan planinsko-brdski greben, koji se pruža u pravcu zapad-istok, a u istočnom dijelu se povija ka jugoistoku. Dugačak je oko 15 km, širok prosječno 2-3 km, a visok između 400 i 596 m. Greben planine Ratiš je razvođe između doline rijeke Spreče, ka jugu i jugozapadu i doline rijeke Velika Tinja, ka sjeveru i sjeveroistoku. Na zapadnom dijelu grebena je veće brdo Hotijelj ili Hotilj (518 m), iznad Donje Orahovice, središnji dio je najviši, sa preko 500 m i najvišim vrhovima Ratiš ili Dovište (596 m) i Mušino brdo (575 m), a ka jugoistoku je nešto niži dio i završava uzvišenjima Vis (464 m), iznad sela Tinja i Mramorskim brdom (407 m).

Ovaj greben ka jugu i jugozapadu pada prvo strmim odsjekom, a zatim postepeno dugačkim brdskim kosama u dolinu Spreče. Zapadnu granicu mu čini dolina Oraho-vičke (Rašljevske) rijeke. Na sjever i sjeveroistok pada strmim odsjekom i kraćim kosama u dolinu Velike Tinje i njene pritoke

koja protiče kroz selo Seonu.

Greben planine Ratiš se za susjedna viša područja veže sa dva blaga prevoja. Ka sjeverozapadu, preko nižeg područja između Gornje Orahovice i Gornjih Moranjaka (330 - 350 m) prema području Bukve (500 m), sjeveroistočno od Gračanice i dalje, ka planini Trebavi. Na krajnjem jugoistočnom dijelu greben se niskim prevojem Previla (350 - 370 m), preko brdskog područja Obodnice, veže za glavni greben planine Majevice. Ratiš se i u sjeveroistočnom dijelu u području Orlove klisure, na rijeci Tinji, približava padinama Majevice.

Na Ratišu se nalaze brojni izvori, od kojih spominjemo samo neke: Omilina voda, Babina voda, Rakovac, Krijesovac, Grozničava voda, Bijela voda, Pirina voda, Osmi-no korito, Babića korito, Memiševa voda, Stublić.

Pored toga što je razvođe dva velika sliva, rijeke Spreče na jugu i Tinje i Save na sjeveru, Ratiš je od davnina i granica historijsko-geografskih cjelina. U srednjem vijeku planina Ratiš je na tromedi župa Jasenica (na sjeveroistoku), Smoluća (jugu) i Sokol (sjeverozapadu). Ove župe pripadale su velikim oblastima Usora i Soli, u okviru srednjovjekovne Bosanske države. Kroz cijeli osman-

ski period, Ratiš je ostao i dalje na tromeđi nahija Sokol, Jasenica i Smoluća, a koje su pripadale kadilucima Gračanica i Tuzla. Tokom austrougarske uprave i između dva svjetska rata područje Ratiša je između kotareva, a kasnije srezova Gračanica i Tuzla. Od pedesetih godina 20. stoljeća, pa sve do danas ponovo je na tromeđi tri susjedne općine: Gračanica, Srebrenik i Lukavac. Ove tri općine se od 1995. godine nalaze u okviru Tuzlanskog kantona, Federacije Bosne i Hercegovine.

Sa zapadne strane Ratiša nalaze se naselja općine Gračanica (Rašljeva, Donja Orhovića i Miričina), sa sjeveroistočne strane naselja općine Srebrenik (Seona, Cage i Tinja), a sa jugozapadne strane naselja općine Lukavac (Berkovica, Gnojnica, Kruševica, Dobošnica, Gornja Smoluća ili kako se na

starim kartama naziva - Murat Agić i Gornji Lukavac).

Preciznije rečeno, najviši vrh planine Ratiš, koji narod najčešće naziva Dovište, po drevnoj tradiciji održavanja dovi na njemu, nalazi se na tromeđi starih srednjovjekovnih naselja Mirične (sa Rašljevom), Gnojnice (sa Berkovicom) i Seone (sa Cagama).

Danas je najlakši pristup vrhu Dovište iz pravca Dobošnice i sa magistralnog puta Tuzla-Lukavac-Gračanica-Doboj. Sa navedenog magistralnog puta se u Dobošnici odvaja lokalni asfaltni put prema Ratišu, u dužini od oko 8 km. Poslije Kruševice put je makadamski i penje se na greben Ratiša u predjelu Sjedaljke (oko 515 m), kojim se proteže nekoliko kilometara, sve do lokaliteta Dovište (596 m).

TRADICIJA KULTNOG MJESTA

Na lokalitetu Dovište kao najvišem vrhu planine Ratiš nailazimo na primjer spajanja, odnosno sinkretizma dva vrlo česta kulta i običaja, a to su kult vrhova i molitve za kišu. Oni potiču još od predslavenskih vremena, prenose se preko slavenskih paganskih običaja, bogumilskih vjerovanja, sve do običaja i vjerovanja u islamu. Riječ je, dakle, o kontinuitetu jednog kultnog mjesta koji možemo pratiti kroz razne kulturno-civilizacijske periode, od najstarijih, pa sve do najnovijeg vremena.

Kult vrhova jedan je od najčešćih u mnogim drevnim kulturama i vjerovanjima. Tu su često povezani kultovi sunca, gromova i kiše. Ovi kultovi, a naročito kult vrhova posvećenih bogu sunca, imaju svoju genezu i u našim krajevima. Takvi kultovi su postojali u raznim oblicima još u ranom srednjem vijeku, prije primanja kršćanstva od strane Slavena. Njihovi sljedbenici poštovali su boga sunca i posjećivali istaknute planinske vrhove, posvećene tom kultu. Na to upućuju brojni nazivi planina ili brda sa osnovom *treb* ili *trijebiti*, što u staroslavenskom znači čistiti. Takve su planine *Trebava*, *Trebević*, brdo *Trebče* kod Tešnja... I planina *Konjuh* je dobila ime po drevnom kultu vrhova (i njen vrh zove se *Dovište*). Staroslavenski bog sunca ili *Svetovid* u kršćanstvu se zamjenjuje *svetim Vidom* ili *svetim Ilijom*, pa odatle brojni vrhovi sa njihovim imenima (npr. brdo *Ilinčica* kod Tuzle, selo *Vida* na sjevernim obroncima Trebave).

Za kult vrhova i boga sunca vezane su i razne ritualne igre. Od toga potiče i toponim *Igrište* na brdu *Hotijelj*, koji je sastavni dio planine *Ratiš* kao i toponim *Igralište* na Trebavi. Staroslavenski bog groma *Perun* i vjerovanje u njega ostavilo je traga u nazivu izvora na planini *Ozren*, koji se zove *Perun*. Mnogi planinski vrhovi i brda u svom korijenu imaju naziv zvijezda, što je, kao što se zna, narodni izraz za sunce (brdo *Zvijezda* iznad *Malešića*, zemljište *Podzvizd* na padinama *Monja*, lokalitet *Zvijezda* u *Sladnoj*, na kojem se nalazi kultno mjesto *Rahin*

mezar...). Iznad sela *Priluk* postoji brdo po imenu *Sunčevo brdo*. Na vrhovima planina i brda u stara vremena priređivali su se tradicionalni narodni teferiči, što u ovom kraju potvrđuje i toponim *Teferičište* na brdu *Hotijelj*.

Bogumili kao pripadnici bosanske crkve u svojoj tradiciji naslijedili su poštivanje vrhova, sunca i molitvi za kišu. Oni su na mnogim vrhovima u ovom dijelu Bosne održavali svoje molitve i vjerske obrede. Prelaskom na islam, na tim mjestima održava ju se molitve po islamskom obredu, tj. *dove*. Takva mjesta i danas prepoznajemo pod nazivom *dovišta*. Jako su brojna u dolinama rijeka *Spreče* i *Velike Tinje*, kao i na obroncima planina *Majevica*, *Trebava* i *Ratiš*.

Dovišta su mjesta gdje Bošnjaci muslimani od najstarijih vremena obavljaju molitve-*dove*, najčešće za kišu. *Dove* se obavljaju uglavnom utorkom, iza Jurijeva (6. maj, po novom kalendaru), do Aliđuna (2. august, po novom kalendaru), ali ponekad i ponedjeljkom. Obično se priređuju na istaknutim vrhovima, ali ima ih koje se obavljaju i pored rijeka, pa čak i na nekropolama sa stećcima.

U okolini *Ratiša* *dove* su se, koliko je poznato, obavljale na više lokaliteta. Jedno dovište nalazi se na istočnim padinama brda *Hotijelj* (mahala *Kulići*, iznad *Donje Orahovice*), svega nekoliko km od *Dovišta* na *Ratišu*. U blizini su i lokaliteti *Igrište*, *Teferičište* i *Perinovac*. U selu *Brničani*, 6 - 7 km, sjeverno od *Ratiša* nalazi se *staro Dovište*. Jedno *staro Dovište* je i na brdu *Hurije* pored Gračanice, jedno se nalazi na brdu *Tirilovac* iznad *Puračića*... Brojna su dovišta po vrhovima i brdima *Majevice*, *Trebave* i doline rijeke *Spreče*. Poznata su i dovišta na rijeci *Spreči* (npr. ispod Gračanice) i rijeci *velika Tinja* (u Srebreniku, na mjestu *Kiseljaci*).

Za planinu *Ratiš* i njenu bližu okolinu vezane su i brojne starine, naročito iz srednjeg vijeka i turskog perioda.

Grebenom te planine od davnina vodi najvažnija putna komunikacija dolinom

Spreče. Radi se o starom srednjovjekovnom i kasnijem turskom karavanskom putu koji je iz grada Gračanice, pravcem zapad - istok išao sjevernim razvođem doline Spreče ka Donjoj i Gornjoj Tuzli. Na njemu je poviše Tinje bio nekakav stari *Konak*. Njega je presijecao put jug - sjever, koji je polazio iz srednje Bosne i vodio preko Ozrena i gaza na Spreči kod *Porječine*, a zatim poljem ispod *Gnojnice*, pored vode *Kraljica*, potoka i brda *Varda* (lat.: guarda-stražarnica), kroz mahalalu *Hanići*, preko *Ratiša* u *Seonu*, zatim na *Dedino brdo* i selo *Rapatnicu*, a onda dolinom Tinje izlazio u Posavinu. Na taj stari put se na *Sjedaljki* priključivao put od Spreče kroz *Dobošnicu* i *Kruševicu*.

U srednjem vijeku oko *Ratiša* su postojala brojna naselja, među kojima i nekoliko većih: *Orahovica u župi Sokol*, zatim *Miričina*, *Gnojnica*, *Kruševica*, *Dobošnica*, *Gornja*, *Srednja* i *Donja Smoluća* i *Gornji Lukavac u župi Smoluća*, te *Moranjci*, *Seona* i *Tinja u župi Jasenica*. Samo u *Miričini* mogu se naći brojni toponimi koji podsjećaju na srednji vijek: *Mirčinova strana*, *Marinovac*, *Crkvina*, *Djedova njiva*, *Mihajlovac*, *Ulice*, *Vignjišta (Kovačnice)*. U *Moranjcima* je brežuljak *Gradina* sa starim muslimanskim grebljem i voda *Kraljica*. U bližoj okolini *Ratiša* je vrlo čest i zanimljiv toponim *Kapak*. Radi se, uglavnom, o starim muslimanskim grebljima. Toponimi *Kapak* se nalaze u sljedećim naseljima: *Seona*, *Gornja Miričina*, *Moranjci*, *Gornja Orahovica* itd. Možda ovaj toponim podsjeća na staroslavenski vjerski termin *k6p*.

Nekropole sa stećcima i česti toponimi pod nazivom *mramorje* potvrđuju značajno prisustvo bogumila na ovim prostorima. Na to podsjeća i naziv za selo *Babunovići*, jer je poznato da je jedan od narodnih naziva za njih bio *babuni*. Na južnim padinama *Ratiša* između *Miričine* i *Berkovice* spominje se lokalitet sa stećcima. Nekoliko toponima upućuje i na moguće postojanje crkava pripadnika bosanske crkve - bogumila, pošto ima mišljenja da su oni imali neke vrste bogomolja. Pored *Crkvine u Miričini*, odmah na zapadnim padinama *Rati-*

ša, postoje lokaliteti *Crkvina* između *Moranjaka* i *Falešića* sjeverno od Lukavca, kao i brdo *Krst* u *Gnojnici*. Smatra se da na moguće priore (čelnike) samostana Bogumila podsjećaju nazivi zemljišta *Priore* u *Sladnoj* i *Kugama*.

Neki od prethodno navedenih toponima mogu poticati i od katoličkih bogomolja, jer je poznato da su iza 1450. godine Bogumili silom, pod pritiskom Ugarske, prelazili na katoličanstvo. Osim toga, u nekim dokumentima s početka 17. stoljeća, u *Miričini* se spominje i jedna katolička župa, vjerovatno sa manjom crkvom.

Dolaskom Turaka, oko 1520. godine, stanovništvo ovog područja kao i u drugim krajevima Bosne i Hercegovine masovno prelazi na islam. O tome govore i podaci iz turskih popisnih deftera iz 16. i početka 17. stoljeća. Tokom turske uprave nastaju i najstarije džamije u okolini *Ratiša*. Tako, krajem turske uprave džamije postoje u sljedećim selima: *Orahovici* (dvije), *Miričini*, *Gnojnici*, *Dobošnici*, *Čekanićima*, *Donjim Moranjcima*, *Rapatnici* i *Tinji*.

Prema narodnoj tradiciji, na najvišem vrhu planine *Ratiš*, od najstarijih vremena nalazi se jedno od najznačajnijih dovišta u sjevernoj i sjeveroistočnoj Bosni. Takvo jedno predanje o predturskoj starosti održavanja dovi na *Ratišu* je zabilježeno u narodnoj tradiciji stanovnika *Seone*. Prema naveđenom predanju autohtono bošnjačko stanovništvo je po primanju islama zadržalo stari običaj činenja dove na vrhu obližnjeg brda *Ratiš*. Po tom, nadaleko poznatom, dovištu i taj lokalitet dobio je naziv *Dovište*, kako je i označen na svim austrougarskim i novijim geografskim i topografskim kartama, kao i katastarskim planovima.

Na *Dovištu*, na planini *Ratiš*, od davnina, narod se u velikom broju okupljao svakog ponedjeljka, počev od *Jurijeva* (6. maja, po novom, a 23. aprila, po starom kalendaru, koji je bio u narodnoj upotrebi prije austrougarske uprave). To okupljanje se, kako rekosmo, ponavljalo svakog ponedjeljka sve do *Aliđuna* (2. augusta, odnosno 20. jula). Ta dva datuma i jesu predstavljala najvažni-

Dovište na Ratišu

je dane tradicionalnog narodnog kalendara. Na Jurijev je počinjala ljetna polovina godine, dok je Alidun označavao sredinu ljeta.

Pored učenja dova, na Ratišu bi se tih dana održavali i vazovi - poučna vjerska predavanja, koje su, uz prisustvo «mnogo svijeta», držali poznati vaizi iz okoline, ali i iz udaljenijih krajeva. Prema nekim saznanjima, na Dovištu bi se postavljao i ćurs, odakle bi se vaizi i predavači obraćali prisutnima. Poznato je da je na ovu veliku vjersku manifestaciju je dolazila ulema iz Gračanice i Tuzle, dva najbliža vjerska i kulturna središta. A na dove su dolazili ljudi i iz udaljenijih krajeva.

Ova poznata vjerska manifestacija redovno se održavala sve do iza Drugog svjetskog rata. Posljednjih godina (od kraja osamdesetih godina 20 stoljeća), dove na Ratišu se obnavljaju i sve su masovnije posjećene. Svake godine tu se u velikom broju okuplja stanovništvo s područja općina Gračanica, Srebrenik i Lukavac, na čijoj se tromeđi Dovište i nalazi.

U odnosu na slične vjerske manifestacije u Bosni i Hercegovini, dovište na Ratišu ima i svoje dvije specifičnosti. Prva je što ga po tradiciji posjećuju muškarci, a druga, što se dove na Ratišu obavljaju ponedjeljkom, a ne kao na drugim dovištima, utorkom. Po tome se dovište na Ratišu može uporediti samo sa čuvenom Ajvatovicom.

Izgleda da na lokalitetu Dovište ima i jedan stariji mezar, a prije par decenija su lokalni stanovnici postavili i neki spomenik na tom mjestu, ali ga je velika kiša odmah "odnijela".

U posljednje vrijeme su, pored oživljavanja tradicije dova, na lokalitetu *Dovište* izvedeni i neki infrastrukturni radovi (pristupni putevi, ograđen je prostor za molitvu, izgrađena veća nastrešnica, ćurs, itd.) da bi se obezbijedili bolji uslovi za održavanje ove vjerske manifestacije. Čak je postavljena tabla sa natpisom o dovištu i navedena cifra od 700 godina tradicije održavanja dovi-molitvi na Ratišu.

ZAKLJUČAK

Kao što se može zaključiti, kultno mjesto Dovište na vrhu planine Ratiš, ima vrlo dugu tradiciju. Ta tradicija potiče iz vremena predslavenskih kultura vrhova i sunca nekoliko milenijuma. Kroz paganski ranoslavenski period i doba Bosanske crkve i Bogumila ona traje kao molitvište za boga sunca, groma i molitvi za kišu. Dolaskom islama, ovo kultno mjesto poprima sinkretičke elemente - spajanje ranijih vjerovanja sa onim u islamu, tako da do najnovijeg vremena možemo pratiti kontinuitet ovog značajnog dovišta-molitvišta u širim bosanskim prostorima.

Posljednjih godina, osjeća se snažno oživljavanje ove duge tradicije, naročito kod bošnjačko-muslimanskog stanovništva općina Gračanica, Srebrenik i Lukavac, na čijoj se tromeđi i nalazi vrh Dovište na planini Ratiš. U drugoj polovini proljeća i prvom polovini ljeta, svake godine ovaj lokalitet je centar masovnih posjeta i održavanja značajne vjerske manifestacije.

Kako u posljednje vrijeme evidentno raste interes za posjete vjerskim skupovima, takav interes je u porastu i za ovaj lokalitet. Navodimo primjere Ajvatovice kod Prusca, Brateljevičke pećine kod Kladnja i poznatih dovišta u Karićima kod Vareša ili Lastavici kod Zenice.

Poznato je da vjerski i kulturni turizam predstavlja značajan vid turizma u svijetu. On povlači za sobom razvoj i drugih privrednih djelatnosti (razne usluge, trgovina, promet, ugostiteljstvo). Organizovani i planski usmjereni razvoj područja vjerskog i kulturnog turizma pozitivno utiče i na razvoj lokalne infrastrukture i svakog drugog razvoja lokalne zajednice.

Zbog toga, valorizacija duge tradicije vjerske manifestacije na Ratišu i tendencija omasovljenja i povećanja interesa za nju, otvara neka dugoročna pitanja u vezi sa usmjeravanjem ukupnog izgleda i profila te manifestacije i navedenog prostora u budućnosti. To podrazumijeva osmišljene i planski usmjerene aktivnosti općina Luka-

vac, Srebrenik i Gračanica, kao i odgovarajućih društvenih organizacija i vjerskih zajednica, kako na planu vjersko-kulturnih aktivnosti (afirmacija bošnjačke kulturne tradicije i folklora), tako i na planu razvoja svakovrsne infrastrukture, a sve u funkciji kvalitetnog razvoja vjersko-kulturnog turizma. Spominjemo samo neka pitanja koja treba kvalitetno riješiti: program vjerskih sadržaja, program kulturnih, zabavnih, eventualno i sportskih sadržaja, prostor obuhvata i funkcionalni izgled dovišta-molitvišta, uređenja prostora u okolini, pristupni putevi (od Dobošnice, Seone, Miričine-Rašljeve, Gnojnice), vodosnabdijevanje i komunalna higijena i drugi potrebni objekti.

Literatura

1. Muhamed Hadžijahić, Mahmud Traljić, Nijaz Šukrić, *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini*, Starješinstvo Islamske zajednice, Sarajevo, 1977.
2. Muhamed Hadžijahić, Sinkretički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28-29/1978-9., Orijentalni institut, Sarajevo.
3. Enver Mulahalilović, *Vjerski običaji muslimanau u Bosni i Hercegovini*, El Kalem, Sarajevo, 1989.
4. Osman Delić, O kulturnim mjestima na području opštine Gračanica, *Gračanički glasnik 1.*, Gračanica, 1996.
5. 5. Razne topografske karte i katastarski planovi, od kraja 19. stoljeća do danas.
6. Hazim Hodžić, Mustafa Nurkanović, Ishak Osmanović, *Seonjački alimi i škole*, Općina Srebrenik, Seona, 1999.
7. Ibrahim Pašić, Ilinčica, *Saznanja časopis za historiju 1/2005.*, Društvo historičara i odsjek za historiju filozofskog fakulteta univerziteta u Tuzli.
8. Hifzija Suljić, Dova na Tirinovcu, *Sabah 52-53*, 1997., Lukavac.